

थामी जातिमा राजनीतिक परिवर्तनले पारेको सामाजिक असर

डा.शशी थापा पण्डित

shashithapa221@gmail.com

लेखसार

नेपालमा रहेका विभिन्न जातजातिहरूमध्ये थामी वा थाङ्मी जाति एक महत्त्वपूर्ण जाति हो। यो शोधमूलक लेख नेपालको दोलखा जिल्लामा बसोबास गर्दै आएका थामी जातिको बारेमा गरिएको खोज मूलक अध्ययन हो। थामी जातीको उत्पत्तिका बारेमा र जीविकोपार्जन गर्ने क्रममा भोगका भोगाइहरूद्वारा प्राप्त अनुभवको आधारमा यो अनुसन्धान लेख तयार गरिएको छ। यसमा थामी जातिका रहनसहन भेषभुषा, गरगहना, संस्कारहरू, पेसा व्यवसायका बारेमा हाल यसमा परेको असरका बारेमा अध्ययन गरिएको छ। यो लेख थामी जातिको परम्परागत जीवनशैली जुन मौखिक र श्रुतिपरम्पराका आधारमा एकको मुखबाट अर्काको मुख, एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तासम्म हस्तान्तरण हुँदै आएको थामीहरूका लोक संस्कृति जसलाई विभिन्न समयमा भएका राजनैतिक परिवर्तनले पारेको असरका बारेमा तयार गरिएको छ।

शब्दकुञ्जी

थामी, थाङ्मी, मूलथलो, किंवदन्ती, आदिवासी।

विषय प्रवेश

नेपाल भौगोलिक विविधताले सम्पन्न बहुजातिय, बहुभाषिय, बहुसांस्कृतिक र बहुधार्मिक मुलुक हो। यहाँ १४२ जातजाति, १२४ भाषाभाषी रहेका छन्।

आदिवासी जनजातिका रूपमा ६० ओटा समूहले कानुनी मान्यता पाएका छन्। त्यसमध्ये थामी अर्थात थाङ्मी जाति पनि एक आदिवासी जाति हो। थामीलाई थाङ्मी नामबाट पनि सम्बोधन गरिन्छ। यो आदिवासी समूहमध्ये पनि अतिसीमान्तकृत जातिमा सूचीकृत भएको जाति हो। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार योनको नेपाल अधिराज्यभरिको जनसङ्ख्या ३२७४३ रहेको छ। थाङ्मी जातिको बसोबास नेपालका ३२ ओटा जिल्लामा रहेको छ। तर पनि विशेषगरेर नेपालको पूर्वी जिल्ला सिन्धुपाल्चोक, रामेछापमा र दोलखामा बढी रहेका छन्। थामी जातिको उत्पत्ति र थामी शब्दको उत्पत्तिको बारेमा इतिहास अस्पष्ट छ। यो जातिका बारेमा लेखिएका साहित्यहरू र अनुसन्धानहरू पर्याप्त प्राप्त भएका छैनन्। साथै यो जातिका इतिहास तथा संस्कृतिका बारेमा परम्परागत रूपमा अभिव्यक्त भएका कुराहरू पनि पर्याप्त पाउन सकिएका छैनन्। थामी जातिमा रहेको सामाजिक अवस्थाका साथै यस जातिका थरदेखि लिएर धर्म, संस्कृति, संस्कारहरूमा राजनीतिक परिवर्तनले धेरै नै असर पुऱ्याएको देखिन्छ। यो लेखमा थामी जातिसम्बन्धी सामाजिक सांस्कृतिक अवस्थाहरू र यिनमा राजनीतिक परिवर्तनले पुऱ्याएको असरहरूका बारेमा अध्ययन गर्नु र यस जातिको वास्तविकताको बारेमा थोरै भए पनि प्रकाशमा ल्याउनु यस लेखको उद्देश्य रहेको छ।

थामी जातिले बोल्ने भाषा किराती जातिको याखा राई, लिम्बू जाति र धिमालहरूसँग मिल्दोजुल्दो भएको पाइन्छ (पाण्डे, २०६५, पृ.४१)। यिनीहरूका केही संस्कारहरू तमाङसँग पनि मिल्ने गरेको छ। त्यस्तै कतिपय संस्कारहरू खानपान, भेषभूषा, वस्त्र, आभूषण, चाडपर्व, विवाह र मृत्यु संस्कारहरू राई जातिसँग मिल्दोजुल्दो छ। त्यसैले यिनीहरू खुम्बुकै उपसमूहमा पर्न सक्छन् भनिएको छ (उही, पृ.४१)। त्यसैले थामी जातिलाई खुम्बु समूहमा पर्ने एक जाति कै रूपमा मानिन्छ। यिनले बोल्ने भाषालाई थाङ्मी खाम भाषा भनिन्छ र यो भोटबर्मेल परिवारमा पर्छ। थाङ्मी पहाडी भूभागमा रहने अल्पसङ्ख्यक जातिमध्यको एक जाति हो (नेपाल, २०५८, पृ. ६३८)। थामीहरू दोलखाको सुस्पा, छमावती, राङराङथली, डुमकोट, सिन्धुली, रामेछाप र भारतको दार्जिलिङ, सिक्किमतिर पनि बसोबास गर्ने गरेको पाइन्छ (शर्मा, २०६३, पृ.५०)। त्यस्तै तिब्बतका केही स्थानमा पनि थाङ्मी जातिको बसोबास रहेको पाइन्छ (थामी, २०८० पृ.४७)। यस लेखमा नेपालको पूर्वीय भेग दोलखामा रहेका थामी जातिका बारेमा अध्ययन गरिएको छ।

यो थामी जातिले बोल्ने भाषालाई थामी भाषा भनिन्छ (नेपाल, २०५८, पृ.६३८)। यसरी नेपालदेखि भारतका विभिन्न ठाउँमा बसोबास गर्ने भए पनि यो जाति अल्पसङ्ख्यक र अतिसीमान्तकृत समूहभित्र पर्दछन्। थामी जातिका बारेमा तत्कालीन श्री ५ को सरकारले निकालेको मेचिदेखि महाकाली भन्ने पुस्तकमा आदि पेज जति छोटो परिचय दिएको पाइएको छ (श्री ५ को सरकार २०३१, पृ. १०९-११०)। त्यस्तै पछिल्लो समयमा केही स्वदेशी र विदेशी विद्वानहरू मधुसूदन पाण्डेय (२०६५) नगेन्द्र शर्मा (२०६३) टहल थामी, Sara Steneiderman (2015), Mark Turin (2012), Miller (1979) आदि विद्वानहरूबाट यस जातिको बारेमा समाजशास्त्रीय, मानवशास्त्रीय, धर्म, संस्कृति, यस

समुदायको पहिचानको आन्दोलनमा सामाजिक सङ्घसंस्थाको भूमिका जस्ता कुराहरू केही अध्ययन भएका छन्। तर विस्तृत र गहन रूपमा भने थामी जातिको अध्ययन भएको पाइँदैन। जसबाट अल्पसङ्ख्यक यो जातिको प्राज्ञिक रूपमा थोरै भए तापनि अभिलेख कायम राख्नसक्ने भएकाले यस अध्ययनलाई औचित्यपूर्ण ठानिएको छ।

अध्ययन विधि

यो अनुसन्धानमूलक लेख गुणात्मक विधिमा आधारित भएर अध्ययन गरिएको छ। प्राथमिक स्रोतका रूपमा थामी जातिको बसोबास स्थानमा उपस्थित भएर प्रत्यक्ष अवलोकन र अन्तर्वार्ताको माध्यमबाट आवश्यक तथ्यहरूको खोज र विवरण सङ्कलन गरिएको छ। द्वितीय स्रोतको रूपमा विभिन्न विद्वानहरूको प्रकाशित भएका तथ्यहरूबाट स्रोत सङ्कलन गरिएको छ। प्राप्त तथ्यहरूलाई व्याख्यात्मक, विवरणात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको माध्यमबाट लेख तयार गरिएको छ। यसमा निगमनात्मक शोधविधिको प्रयोग गरिएको छ।

थाङ्मी जातिको उत्पत्तिको इतिहास

दोलखाका थामीहरू आफूलाई यतिको सन्तान मान्दछन्। यो जातिको उत्पत्तिको बारेमा एउटा रोचक किंवदन्ती वा लोकोक्ति रहेको छ। एक पुरुष र एउटी नारीका बिचमा खोलो थियो। यो दुवै जना सिमाङघाट र कुमाङघाटबाट आइरहेका थिए (धन ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १३, २०७५)। खोला वारि र पारिबाट दुवैले दुवैलाई देखे। तर खोलो तर्न नसक्दा भेट्न सकेका थिएनन्। यी दुवै धेरै दिनसम्म खोला वारि र खोला पारि हिँडिरहे। यो निर्जन ठाउँमा हिँड्दाहिँड्दै दुवैको मनमा एकअर्कालाई भेट्ने अभिलाषा जाग्यो। दुवैले मनमा भेट्ने कल्पना गर्न थाले। ती आइमाई सत्यवादी थिइन्। उनले भनिन्- यदि म सत्य छु भने

मैले फ्याँकेको अल्लोको डोरी साँघु बनोस् । उनले खोलामा डोरी फ्याँकिन । उता पुरुषले पनि त्यसैगरी डोरी फ्याँके । यसरी दुवैले फ्याँकेको डोरीबाट पुल तयार भयो । दोलती र तामाकोशी खोलाको सङ्गममा पूर्व ढोकाबाट आएका केटी र दक्षिण ढोकाबाट आएका केटाको भेट भयो । केटाले केटीलाई मोहनी लगायो । केटीले पनि केटालाई मन पराइन् । दुवै मिलेर घर जम गर्ने विचार गरे । कोसीको माथिमाथि गए हिमाल पुगिने हुनाले यतै दोलती खोला र तामाकोशीको सङ्गममा बस्ने विचार गरे । त्यहाँदेखि माथि घना जङ्गलको बिचमा जङ्गल फाँडेर अनकन्टार ठाउँमा खेतीकिसानी गरेर बस्न थाले (लालकृष्ण थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५) ।

माथि उल्लेख गरिएको यो जातिको उत्पत्तिलाई दृष्टिगत गर्दा यो थाङ्मी जातिका पुर्खा सिमाङघाट, कुमाङघाट, थाम्कोट हालको थानकोट, कोटेश्वर, थिमी हुँदै तामाकोशीको किनारैकिनार दोल्गा हालको दोलखाको राङ्गलथली र त्यसको आसपासको क्षेत्रमा पुगेर स्थायी बसोबास सुरु गरेका हुन् भन्ने कुरा किंवदन्तीका रूपमा रहेको छ (थामी, २०८०, पृ. ४७) । जुन कुरा लालकृष्ण थामीले बताएको यस जातिको उत्पत्तिको कुरासँग मेल खाएको देखिन्छ । सिमाङघाट बाराको सिम्रौनगढ हो भने कुमाङघाटलाई कुमाउ हो भनिएको छ (उही पृ. ४७) । तर यो खोजकै विषय रहेको छ ।

दोलती खोला र तामाकोशीको सङ्गममा स्थायी रूपमा बसोबास गर्न थालेपछि एक दिन रूख काट्दा काटेको रूखको चोइटा खोलामा खस्यो । खोलामा माभीले जाल थापेको रहेछ । माछाको ठाउँमा भर्खरै काटेको रूखको चोइटा जालमा पच्यो । प्रत्येक दिन दोलखाको राजालाई माछा (नाडा) पुर्‍याउनु पर्ने । त्यस दिन माछाको ठाउँमा माभीले दाउराको चोइटा राजा कहाँ पुर्‍याएछन् । (यस लेखमा तल उल्लेख गरिएको

थामी दम्पतीका सात भाइमध्ये एक माभी पनि हुन भन्ने कुरा यस किंवदन्तीका अनुसार बाजिएको देखिन्छ । किनकि उनीहरूले घरगृहस्थी बनाउनुभन्दा पहिल्यै माभी रहेछन् भन्ने कुरा यो किंवदन्तीमा देखिएको छ । यो खोजको विषय रहेको छ ।) राजाले मेरो जङ्गलमा कसको राज रहेछ भनेर सैनिकलाई बुझ्न पठाएछन् । जङ्गलको बिचमा दुई जना जङ्गली मान्छेजस्तो देखेपछि त्यो जङ्गली केटोलाई राजा कहाँ पुर्‍याएछन् । आज गयो भोलि बोलाउँछ । भोलि गयो पर्सि बोलाउँछ । वसौं हुँदा पनि राजाले फैंसला सुनाएनछन् । त्यस मान्छेले राजा खुसी होलान् कि भनेर वनबाट धेरै मृग र कालिजहरू राजाकहाँ पुर्‍याउदो रहेछ । राजा भने मेरै वनको ल्याएको त हो नि भनेर चित्त बुझाउँदा रहेनछ । त्यो मान्छेको मुद्धा अड्काएर फैंसला नगरेर साह्रै दुःख दिएछन् । यसरी धेरै समयसम्म राजाले दुःख दिएपछि एक दिन लोग्नेलाई नपठाएर महिला आफैँ राजाको दरबारमा गइछन् । राजाको अगाडि गएर आफ्नो कपाल फुकाएर अगाडि लगेर पछाडि भड्कादा सुनको मृग भुँइमा खसेछ । त्यो सुनको मृग राजालाई दिएर यो त तिम्रो वनको होइन नि भनिन्छन् । त्यसपछि बल्ल राजाले खुसी भएर सुस्पा क्षेमावतीको पूरै भूभाग यो थाङ्मी दम्पतीलाई किपटमा दिएछन् (राम ब. थामी अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५) ।

दोलखाका राजासँग सम्बन्धित यो किंवदन्तिले थामी जातिले स्थायी रूपमा सबैभन्दा पहिले दोलखामा आएर बसोबास गरेक देखिन्छ । किनकि थाङ्मी जातिको बसोबास विशेषगरेर नेपालको अन्य जिल्लामा भन्दा पूर्वी जिल्लाहरूका दोलखासहित सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप आदि जिल्लामा धेरै भएका पाइन्छ ।

थाङ्मी जातिको मूलथलो र राजनीतिक परिवर्तनसँगै बसाइँसराइ

दोलखाका पनि सुस्पा, छमावती, खेपाचागु,

आलाम्पु, बिगु, कालिञ्चोक, सुरी, लापिलैङ्ग, लाकुरी, राडराडथली, डुमकोट आदिमा थामीहरूको बसोबास रहेको छ । यो जातिले सिन्धुपाल्चोकको चोकटी, घोर्थली, धुस्कुन, पिस्कर, तौथली, राम्चे, कर्थलीमा बसोबास गरेको पाइन्छ । दोलखाका भन्दा यहाँ रहेका थामीहरूको रहनसहन, परम्परा, रितिरिवाज, थर, भाषाका केही लवज फरक रहेको छ । रामेछापको पनि डडुवा, बेताली, प्रितीमा यिनको बसोबास रहेको छ । इलाम जिल्लाको गोरखे, नयाँबजार र जोगमाइ गाविसमा पनि यिनीहरूको थोरै मात्रामा बसोबास रहेको पाइन्छ । त्यस्तै रामेछाप र भारतको दार्जलिङ, सिक्किम र भुटानमा पनि बसोबास गर्ने गरेको पाइन्छ (शर्मा, २०६३, पृ.५०) । सुस्पा क्षेमावतीलाई थामीहरू आफ्नो आदि थलोको रूपमा लिने गर्दछन् । सुस्पा क्षेमावतीमा रहेको राडराडथलीमा यो जातिका पुर्खाले बनाएको विश्वास गरिएका तीन धारा र तीन चुलो अभै छ । थामी जातिमा प्राचीन समयमा थामीका पुर्खाहरूले मात्रै गरेका भूमे देवता नै पछि गएर हालको भिमसेन भएको मान्यता रहेको छ (भिम ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५) । यो जातिको मुख्य चाड भुम्या पर्व हो । यस्ता चाडपर्वमा यिनीहरू आफ्ना मौलिक बाजागाजा बजाउने तथा सैवले पुम्बा नाच आदि मातृनाच नाच्ने गर्दछन् ।

थामी जातिका आदि मानवका पुर्खाको रूपमा यापति छुकु र सुनारी आजीलाई मान्ने गरेको पाइन्छ । यो दुई थाङ्मी दम्पतीबाट सात भाइ छोरा र सात बहिनी छोरीको जन्म भएको थियो । त्यस अनकन्टार ठाउँमा अरू कोही कुटुम्ब नभएपछि आफ्नै सात भाइ छोरालाई बेगलाबेगलै थर दिएर सात बहिनी छोरीको विहे गरिदिए । तर जेठी छोरीले भने बिहे गर्न मानिनन् । सातोटे छोराको बसोबास स्थल छुट्याउनका लागि सातै दिशातिर वाण हाने । जुनजुन ठाउँमा वाण गएर गाडियो, त्यही दिशातिर छोराहरूले आआफ्नो परिवार

लिएर बसोबास गर्न थालेको किंवदन्ती रहेको छ । लालकृष्ण थामीका अनुसार यो जातिमा सातभाइ छोरा सात दिशामा छरिएर रहेको विश्वास गरिन्छ । ती सात दिशातिर गएका मध्ये जुन डाँडैडाँडाँ पूर्वतिर गएका थिए, ती थामीहरू राईलिम्बूका रूपमा चिनिन थाले । खोलैखोला गएको अर्को भाइ माभीका रूपमा चिनिन थाल्यो । हिमालतिर गएको भाइ शेर्पाका रूपमा चिनिन थाल्यो । दमारैदमार गएको भाइ दनुवारका रूपमा परिचित भयो । यतै पहाडतिर बसेको भाइ थामीकै रूपमा रहन थाल्यो । अर्को भाइ चेपाङको रूपमा रहन थाल्यो र अर्को सातौँ भाइ दोलखाकै सुरी भन्ने ठाउँमा सुरेलको रूपमा बस्न थालेको किंवदन्ती रहेको पाइन्छ (लालकृष्ण थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५) ।

यसरी आदिमकालमा आफ्ना मातापिताबाट सात थर प्राप्त गरेर सात ठाउँमा छरिएर बसेका थाङ्मी जातिहरू पछिल्लो समयमा अवसरको खोजी र आर्थिक रूपमा सम्पन्न हुनका लागि आफ्नो पुर्खौली थातथलो छोडेर अन्यत्र गएर बसोबास गर्ने गरेको देखिन्छ । नेपालमा भएका विभिन्न राजनैतिक परिवर्तनपछि भने स्थानीयस्तरमा भएका विभिन्न अवसरहरूको अभाव तथा आर्थिक अभावले आफ्नो आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि आफ्ना पुर्खाको थातथलो छाड्ने चलन व्यापक रूपमा बढेको देखिन्छ । यिनीहरूले बसाइँसराइ गर्ने क्रममा देशको राजधानीलगायत अन्य सहरीक्षेत्र, भारतका विभिन्न राज्य र विदेशमा समेत बसोबास गर्न थालेका छन् । यसरी आफ्नो थलो छोडेसँगै आफ्नो धर्म, संस्कृति रीतिरिवाज, परम्परा, चालचलनसमेत छोड्न थालेको देखिन्छ ।

थाङ्मी जातिका थरहरूमा देखिएको भिन्नता

थाङ्मीभिन्नका थरहरू र उनीहरू बसोबास रहेको अधिकांश स्थानहरूको नाम उनीहरूकै भाषामा रहेका छन् । यो शब्दहरूले थामी जातिको मिथक, जनविश्वास

र संस्कृति जनाएको हुन्छ। थामी जातिमा राजनीतिक परिवर्तनले पारेको सामाजिक असर थरमा पनि परेको देखिन्छ। यस जातिलाई पहिला थाङ्मी भनिन्थ्यो। तत्कालीन श्री ५ को सरकारको पालामा यो जातिलाई नागरिकता दिने सन्दर्भमा थामी जातिको भाषामा रहेको थाङ्मी थरलाई नेपाली करण गराएर थाङ्मीको 'ङ' हटाएर थामी थर बनाइएको थामी बुढापाको भनाइ रहेको छ (थामी, २०८०, पृ. ४७)। नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट निस्किएको शब्दकोशमा पनि थामी शब्द नै प्रयोग भएको छ (२०७२, पृ. १२२५)। यो जातिले पनि आफूलाई थामीभन्दा थाङ्मी नै भन्न मन पराउँछन्।

थामी जातिमा सात थरी र अठार थरी रहेको तथा ३६ प्रकारका थर रहेको बताइन्छ। जसमा सात थरीलाई मूल थरीको रूपमा लिइन्छ। जुन सात थरीमा खुर्प्या आक्याङ्मी, संसारी आक्याङ्मी, रिस्मी आक्यामी, टेम्टेयाली आक्याङ्मी, दाङगुरी आक्याङ्मी, जैधने आक्याङ्मी र चित्रे आक्याङ्मी रहेका छन्। अन्य अठार थरी थामीहरूमा कुंकुलीङ आक्याङ्मी, गोरखे आक्याङ्मी, रोइमीराती, दाङखा, नाङखा आदी रहेका छन् (लालकृष्ण थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५)। त्यस्तै Shneiderman ले सात पुरुष थामीहरूको थरमा अल्का आक्याङ्मी, क्याङपोले, अरेङ्ग, डुम्ला, दाङगुरी, मोसन थली र जैधने आक्याङ्मी थरका बारेमा उल्लेख गरेका छन् (Shneiderman, 2015, p. 58)।

थामीहरूमा छोराको मात्र थर नभएर छोरीको पनि थर हुन्छ। रोइमीराती थर थामीकी छोरीले आफ्ना सन्तानलाई दिएको थर हो। राम ब. थामीका अनुसार थामीकी छोरीको रोइमीराती थर दोलखाको नेवार राजा र थामीकी छोरीको संसर्गबाट सन्तान जन्माए पनि अर्को जातको छोरी भएकी हुनाले जन्मिएका सन्तानलाई राजाले आफ्नो थरगोत्रसमेत दिएनन्। त्यसैले यो

सन्तानलाई थामी केटीले आफ्नै थामी कुलको गोत्र र थर दिएर संसारमा पहिचान गराएको बताएका छन्। पितृसत्ताले जरो गाडेको यहाँ आमाको तर्फबाट पनि थर पाउने थामी जातिको आफ्नो मौलिक विशेषता हो। जुन आमाको माइतीको थरबाट प्राप्त गरेको थर हो (राम ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५)। अर्कोतिर थामीले सातभाइ छोरालाई जस्तै सात बहिनी छोरीलाई पनि अलगअलग थर दिएको जनविश्वास छ। थामीका छोरीहरूले पाएका थरहरूमा यान्तेसिरी, आपनसिरी, खाटिसिरी, चाल्दासिरी, सिवासिरी, आल्तासिरी आदि छन्। Shneiderman ले पनि थामी महिलाहरूको बुडाती, यान्तेसिरी, खाटुसिरी, काल्तासिरी, अल्तासिरी, खासासिरी, बम्पासिरी थरका बारेमा उल्लेख गरेका छन् (Shneiderman, 2015, p. 60)।

यसरी थामीमा थर सबै ठाउँमा एकै प्रकारको नभएर ठाउँअनुसार पनि फरक हुँदै गएको देखिन्छ। यो कुराको सिन्धुपाल्चोकमा रहेका थाङ्मी जातिको रहनसहन, परम्परा, रीतिरिवाज, भाषाका केही लवज दोलखामा थामीहरूको भन्दा फरक रहेको देखिएबाट पनि पुष्टि हुन्छ।

थाङ्मी वा थामी शब्दमा विवाद

थामी जाति र थामी शब्दको उत्पत्तिका बारेमा इतिहास अस्पष्ट छ। यसका साथै यो जातिको इतिहास र संस्कृतिका बारेमा परम्परागत रूपमा अभिव्यक्त भएका र अनुसन्धान भएका कुराहरू पनि प्राप्त गर्न सकिएका छैनन्। Shneiderman, Turin, टहल थामी आदि विद्वानहरूले थामी जातिलाई पहिले थाङ्मी भनिने बताएका छन् (Millar, 1979, p. 89, Turin, 2012 p. 65–66)। थामी जातिको नाम थामी कसरी रहन गयो भन्ने सन्दर्भमा स्थानीय जनविश्वासअनुसार एउटा रोचक किंवदन्ती अथवा लोकोक्ति रहेको छ। लोकोक्तिअनुसार जग्गाजमिन थामेर बसेको हुनाले

थामी भएको भनाइ रहेको छ (भिम ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५)। थामी जातिले जङ्गल फाँड्नमात्र जान्थो, तर उसले आफ्नो नाममा जग्गा दर्ता गर्न जानेन (लालकृष्ण थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२ २०७५)। यसबाट यो जातिले जङ्गल फडानी गरेर बसेपछि सरकारले नापनक्सा गर्ने समयमा यो जातिले राज्य सुविधाबाट बञ्चित भएर धेरै जग्गा कमाए पनि आफ्नो नाममा थोरै जग्गा मात्र राख्न सकेको देखिन्छ। यो जातिको नाम थामी रहनुमा अर्को एउटा किंवदन्ती पनि प्रचलन रहेको छ। शर्माका अनुसार सात भाइमध्ये एउटा भाइ पूर्वतिर गएर राईलिम्बूको पुर्खाको रूपमा रहन थाल्यो। एकदिन ऊ आफ्नो पुर्खौली थलोमा फर्किएर आयो। अरू दाजुभाइलाई पनि पूर्वतिर जग्गा प्रशस्त छ; उतै गएर बसौं भन्दा यता रहेका दाजुभाइले तिमी जाऊ हामी यहीं थामिन्छौं भनेकाले थामी भएको भनाइ पनि रहेको छ (शर्मा, २०६३, पृ.५०)। त्यस्तै टहल थामीका अनुसार थामीहरूलाई पहिला थाङ्मी भनिन्थ्यो। उनले बताएअनुसार खस नेपाली करण भएर थामी बनेका हुन् (थामी, २०८०, पृ.४७)। थामी जातिका बारेमा तत्कालीन श्री ५ को सरकारले प्रकाशन गरेको मेचिदेखि महाकाली नामक पुस्तकमा थाङ्मीलाई थामी मात्र भनेर उल्लेख गरिएको छ (श्री ५ को सरकार २०३१, पृ. १०९-११०)। यस पुस्तकमा थाङ्मी भाषाको 'ङ' हटाएर थामी मात्र राखेको देखिन्छ।

मिलर, Shneiderman र तुरिनजस्ता विद्वानहरूले तिब्बती शब्द 'म्था' 'मी' को अपभ्रंश भएर थामी बनेको बताएका छन् (Millar, 1979, p. 89, Turin, 2012 p. 65-66)। थाङ्मी जातिले प्रयोग गर्ने प्राय शब्दहरू बसोबास गर्ने स्थानका नामहरू, थरहरूलगायतका शब्दहरू थामी भाषामा रहेका छन्। थामी वा थाङ्मी भाषामा थाङ्को अर्थ माथि वा आकाश भन्ने बुझिन्छ। त्यस्तै 'थाङ' लाई सयको सङ्ख्यामा पनि बुझ्ने गरिन्छ। 'मि' को अर्थ मानिस हो। त्यस्तै थाङ्मी शब्दलाई मृत्यु

संस्कारका थाङ् टोसा र थाङ् चिपेसा शब्दबाट पनि बुझिन्छ। यसले मृत्यु भएको व्यक्तिको नाममा जिउँदो कुखुरा आकाशमा उडाउने भन्ने पनि बुझाउँछ। त्यस्तै यस शब्दसँग सम्बन्धित थाङ्कुले तालु र थाङ्डा पेर्साजस्ता शब्दले आकाशमा उड्नु भन्ने पनि बुझाउँछ (थामी, २०८०, पृ.४७)। त्यो समयमा शक्तिशाली थामी भाँक्रीहरू आकाशमा उड्थे भन्ने जनविश्वास रहेको छ। यसरी कतिपय प्रचलनमा रहेको जनविश्वास, मिथकका अनुसार पनि शब्दको अर्थ खोज्नुपर्ने हुन्छ। यसबाट यो जातिको नाम थाङ्मी रहनुमा Shneiderman, Turin, Miller ले भनेजस्तो तिब्बत भाषाबाट आएको नभएर थाङ्मी भाषा वा शब्दबाट रहन गएको हो भन्न सकिन्छ।

थाङ्मी जातिका भेषभूषाहरू र गहनागुरियामा देखिएको परिवर्तन

नेपालीकरणले गर्दा धेरै सरकारी कामकाजमा नेपाल सरकारले तोकेको भेषभूषाका कारण थामी जातिको भेषभूषामा कमि आएको देखिन्छ। अझ विश्वव्यापिकरणका प्रभावले नेपाली भेषभूषाको प्रयोगमै कमि आएको बेलामा थामी जातिको भेषभूषा क्रमशः लोप हुँदै जानु ठुलो कुरा होइन। तर पछिल्ला वर्षहरूमा नेपालमा मात्र नभएर विश्वव्यापीरूपमै आफ्ना पहिचानका कुराहरू खोजिन थाल्नु भनेको सकारात्मक पक्ष हो। यो जातिमा पनि आफ्नो पहिचानका कुराको खोजीका रूपमा रहेको भेषभूषा पर्वहरूमा र समारोहहरूमा भए पनि लगाउने प्रचलन बढ्न थालेको देखिन्छ।

थामी जातिले आफ्नो पहिरनका लागि अल्लोको धागो निकालेर भाङ्ग्राको लुगा बनाउने चलन रहेको छ। जुन लुगा बनाउने प्रचलन आफ्ना पुर्खा यापति छुकु र सुनारी आजीबाट सिकेको भनाइ रहेको छ (राम ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५)। प्राचीन

समयदेखि नै यो जातिका मानिसले अल्लोको धागो निकालेर भाङ्ग्रा बनाउने चलन चलाएका थिए । हाल पनि यो जातिले अल्लोलाई कुटेर धागो निकाल्ने गर्दछन् । उक्त धागोबाट भाङ्ग्रा बनाएर लुगाका रूपमा प्रयोग गर्ने गर्दछन् । यो जातिका पुरुष र महिलाले लगाउने भेषभूषामा डाम्ठि, फङ्गा र निधारमा सेतो मजेत्रो बेर्ने गर्छन् (धन ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १३, २०७५) । यो जातिमा यसप्रकारले अल्लोको धागो निकालेर भाङ्ग्राबाट बनाउने आफ्नो मौलिक र प्राचीन परम्परा भएको विश्वास रहेको छ । तर आजकल यो जातिका पोशाकमा पनि बाहिरी प्रभाव परेको छ । आफ्नो जातिका पोशाक बनाएर लगाउने चलन आधुनिक लुगाहरूले विस्थापित गर्दै लगेको छ । राजनीतिक परिवर्तनपछि त यो जातिले आफ्ना मौलिक पोसाकहरू पर्वहरूमा, विहेहरूमा र राजनैतिक पार्टीहरूले आयोजना गरेका विभिन्न कार्यक्रमहरूमा मात्र लगाउने गरेको देखिन्छ । यस्ता लुगाहरू घरघरमा पहिले जसरी तान राखेर बनाउने चलन पनि केही सीमित घरहरूमा मात्र बाँकी रहेको छ (धन ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १३, २०७५) ।

नेपालीकरणले गर्दा भेषभूषामा मात्र नभएर यो जातिले लगाउने गहना गुरियामा पनि असर पुऱ्याएको देखिन्छ । तर यदाकदा आफ्नो पहिचानका कुराको खोजीको रूपमा रहेका यो जातिले हाल आफ्ना भेषभूषासँग मिल्ने पुराना गरगहना पनि खोजी गरेर लगाउन थालेको देखिन्छ । यो जातिका महिलाहरूले लगाउने गहनागुरियाहरूमा बुलाकी, हारी, चाँदीको थोका, चाँदीकोबाला, पोटे, माडवारी, फूली, सिक्काबाट बनेको माला, मुगाको माला आदि रहेका छन् (धन ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १३, २०७५) । हाल यो जातिमा पनि लुगा तथा गहनामा जुन मौलिकता थियो, त्यो विस्तारै हराउन थालेको देखिन्छ । अन्य जातजातिको देखासिकी गरेर हिजोआज यो जातिले बाहुन, क्षेत्री समुदायका साथै आधुनिक बजारिया गहनागुरिया

लगाउन थालेको देखिन्छन् । हालको राजनीतिक परिवर्तनपछि भने यो जातिले आफ्नो मौलिक गरगहनाहरू पर्वहरूमा, विवाहहरूमा र राजनैतिक पार्टीहरूले आयोजना गरेका विभिन्न कार्यक्रमहरूमा मात्र आफ्ना पोसाकसँग मिलाएर लगाउने गरेको देखिन्छ (टहल थामी, फोन अन्तर्वार्ता, २०८१ जेठ ९) ।

थामी जातिको पेशा व्यवसायमा भएको परिवर्तन र आर्थिक अवस्था

यो जातिले मुख्य गरेर पेसा व्यवसायका रूपमा कृषि कर्म, पशुपालनहरू, मजदुरी, भारी बोक्ने, काठ चिर्ने, बाँसको चोयाबाट ढोको डालो बुन्नेजस्ता काम गर्दछन् । अझै पनि मुख्य गरेर कृषि कर्मलाई नै मूल पेसाको रूपमा अपनाएको देखिन्छ । पहिले जग्गा नहुने र कम हुनेले अरूको जग्गा भाडामा लिएर पनि कृषि कर्म गर्थे । हाल धेरैजसो युवाहरू सहरतिर र विदेशमा समेत गएका हुनाले भएका आफ्नो जग्गामा मात्र खेतीकिसानी गर्ने चलन रहेको छ । २०४७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि भने यो जातिमा आफ्ना सन्तानलाई पढाउनुपर्छ भन्ने चेतना क्रमशः विकास भएको देखिन्छ । हिजोआज यो जातिले सरकारी नोकरी, प्राइभेट नोकरी, सरकारी शिक्षकका रूपमा, स्थानीय जनप्रतिनिधि भएर, स्थानीय प्रशासनमा पनि जागिर खाएर आयआर्जन गर्न थालेको पाइन्छ । माओवादी आन्दोलनमा पनि यो जातिका केही व्यक्तिहरूले भाग लिएका थिए । यो जातिका मानिसले सरकारी स्तरको निर्णय लिने ठाउँमा, ठुलो दर्जाको अफिसरसम्म पुग्न सकेका छैनन् । तर हाल अरू पार्टीमा भन्दा एमालेमा यो जातिको प्रतिनिधित्व बढि भएको देखिन्छ । यिनीहरू कामका लागि विदेश पनि जाने गरेका छन् । यो जातिका युवाहरू विशेष गरेर खाडी मुलुकमा धेरै जाने गरेको देखिन्छ । यो जातिका महिलाहरू पनि कमाउन विदेशमा जाने गरेका छन् । यसपछि यो जाति केही थोरै युवा

जापान, कोरिया पनि गएका छन्। यिनीहरूको अमेरिका, युरोपजस्ता मुलुकमा नगन्य मात्रमा उपस्थिति रहेको छ (टहल थामी, फोन अन्तर्वार्ता, जेठ ९, २०८१)। तर पनि अझै थामी जाति आर्थिक रूपले कमजोर रहेका छन्। नेपालभरि यिनीहरूको गरिबीको दर ४०% भन्दा धेरै रहेको छ (Subba et al., 2014, pp.2)। सूर्य साप्ताहिकमा आयस्रोत नभए पनि थामीहरूले धेरै बालबच्चा जन्माउँछन् भन्ने उल्लेख गरेको छ। यसबाट पनि थामीहरू गरिबीको रेखामुनि भएको स्पष्ट हुन्छ।

थामी जातिको केही मौलिक परम्परामा र त्यसमा आएको परिवर्तन

थामी जातिमा न्वारन, छेवर, विहे र मृत्यु संस्कार गरिन्छ। तर पास्नी र व्रतबन्ध संस्कार नगर्नु यो जातिको आफ्नै प्रकारको मान्यता हो। थामीहरूले बुद्धपूर्णिमाको दिन भूमेजात्रा भव्य रूपमा मनाउने गर्दछन्। यस जातिमा थामी जातिको विवाह संस्कारअनुसार विहे नभएका, तर सँगै बसेका जोडीले छोराछोरीको विहे गर्ने समयमा भए पनि विहे गर्नेपर्ने परम्परा रहेको पाइन्छ। त्यस्तै यो जातिमा भाँक्रीका अगाडि जिउँदै कुखुरा आकाशमा उडाएर चोखिने चलन अझै छ। त्यो पनि थाङ्मी जातिको मौलिक परम्परा हो। यो जातिमा पहिला सानो मान्छे मरेको रहेछ र उसको जुठो नसकिँदै अर्को उसको उमेर वा सम्बन्धमा ठुलो कुनै व्यक्ति मरेको खण्डमा ठुलो मान्छेलाई तुरुन्तै चोख्याएर घ्यावा गर्दै कृत्या सकाउनुपर्दछ। त्यसपछि मात्र सानो मानिसको जुठो चोख्याउने परम्परा रहेको छ। यो पनि थाङ्मी जातिको आफ्नो मौलिक परम्परा हो। यस जातिमा प्राय आजकल बाह्र/तेह्र दिनमा चोख्याउने चलन बढ्दो छ। यो संस्कार पञ्चायतका समयमा गरिएको नेपाली करणको प्रभाव हो भन्ने कुरा थामी अग्रजले बताएका छन् (लाल ब. थामी, अन्तर्वार्ता, जेठ १२, २०७५)।

२०१७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछिको सबै जातजातिमा परेको नेपालीकरणको प्रभावका केही असरस्वरूप खसआर्य समुदायले मात्रै संस्कारहरू यिनीहरूले पनि मात्रै गरेको देखिन्छ। देशमा माओवादी आन्दोलनलगायत गणतन्त्र आइसकेपछि भने आफ्नो जातीयताको कुरामा अरू जनजातिले जस्तै थाङ्मी जातिले पनि आफ्नो धर्मसंस्कार र संस्कृतिप्रति चासो दिन थालेका छन्। तर पनि देशमा भएका विभिन्न समयका राजनीतिक परिवर्तनहरू तथा विश्वको ग्लोबलाइजेसनले गर्दा यो जातिका विभिन्न संस्कारको मौलिकता हराउँदै गएको देखिन्छ।

माओवादीको राजनैतिक आन्दोलनमा यो जातिका मानिसहरू पनि धेरैजसो सहभागी भएका थिए। त्यसपछिका समयमा यो जातिमा चेतनाको स्तरमा वृद्धि भएको देखिन्छ। राजनैतिक परिवर्तनसँगै यो जातिको संस्कार र संस्कृतिमा बाह्य हस्तक्षेपको प्रभाव बढ्दै गएको देखिएको छ। राजनीतिमा आएको परिवर्तनसँगै यो जातिका मानिसहरू काम, पढाइजस्ता उद्देश्यका लागि र आफूमा आएको राजनीति चेतनाका कारण आफ्नो थातथलो छोडेर देशकै राजधानीलगायत विभिन्न क्षेत्रमा बसोबास गर्ने गरेका छन्। स्थानीय सरकारमा जनप्रतिनिधि भएर साथै स्थानीय प्रशासनमा काम गर्ने गरेको देखिन्छ। तर पनि सरकारको माथिल्लो तहमा भने यो जातिका मानिसहरू पुग्न सकेका छैनन्। थामी जातिका पुरुष तथा महिला विदेशमा पनि जाने गरेका छन्। यो कुराहरूले गर्दा पनि यिनीहरूका आफ्ना मौलिक परम्परामा ह्रास आउन थालेको देखिन्छ। अझ व्यापारको नामले घरदैलामा रहेका पसलहरूमा पाइने तयारी खाने कुरालगायतका सामानले गर्दा पनि यिनका मौलिक खानपान, सामाजिक रहनसहन, संस्कार, संस्कृति तथा भेषभूषामा क्रमशः परिवर्तन आइरहेको देखिन्छ (टहल थामी, फोन अन्तर्वार्ता, २०८१ जेठ ९)।

राजनीतिले गुमाएको पहिचानको आन्दोलनमा

थामी पञ्चायतकालमा भएको नेपालीकरणले गर्दा अन्य जातजातिजस्तै यो जातिले पनि आफ्नो पहिचानको आन्दोलनमा आफ्ना भाषा, धर्म, संस्कार र संस्कृतिको अधिकारको लागि पञ्चायतकालको अन्तिम दशकदेखि भूमिगत भएर आफ्नो समुदायको हकहितको लागि सङ्गठित भएका थिए। २०४६-०४७ को आन्दोलनपछि नेपालमा प्रजातन्त्र आएपछि भने यो समुदायले गाउँ, जिल्ला हुँदै राष्ट्रियस्तरमा आफ्नो समुदायको हकहितका लागि सङ्घसंस्थाहरू खोलेर आवाज उठाएका थिए। २०५१ पछि आफ्नो पहिचानको आन्दोलनका लागि माओवादी आन्दोलनमा पनि कतिपय थामीहरूले भाग लिएका थिए। यो जाति २०६२/२०६३ को आन्दोलनपछि भने आफ्नो पहिचान र हकहितका लागि सङ्घसंस्था खोलेर लागि परिरहेका छन्।

निष्कर्ष

यो लेखमा थामी वा थाङ्मी जातिमा राजनीतिक परिवर्तनले पारेको सामाजिक असरका बारेमा अध्ययन गरिएको छ। यस जातिले आफूलाई थामीभन्दा थाङ्मी भनेको मन पराउँछन्। यस जाति धेरै मात्रामा नेपालको दोलखा जिल्लामा बसोबास गरेका छन्। थामी जाति नेपालका पछौट, अल्पसङ्ख्यक र अतिसीमान्तकृत जनजातिमध्ये एक हुन्। नेपालको एक सोभो इमान्दार र आफ्नो जमिन थामि राख्ने जातिको रूपमा चिनिने थामी जाति पछिल्लो समयमा आएको राजनीतिक

परिवर्तन, त्यसको असर र राज्यको उदासीनताले गर्दा केही थामीहरू आफ्नो धर्म संस्कृति र संस्कार त्याग्दै धर्म परिवर्तन गर्न थालेका देखिन्छन्। यो जातिमा अन्तरजातीय विवाह पनि हुन थालेको छ। आफ्ना भेषभूषा डाम्ठि र फेङ्गा, सिक्काबाट बनेका माला, मुगाको माला, निधारमा सेतो मजेत्रोजस्ता लुगागहना लगाउन छोडेका छन्। यो जातिमा आफूभित्रै पनि गुटबन्दी हुन थालेका छन्। आफ्नो आवश्यकता पूर्तिको लागि आफ्ना पुर्खाको थातथलो छोडेर राजधानी आदि सहरमा र विदेशमा बसोबास गर्न थालेका छन्। यसरी आफ्नो थलो छोडेसँगै आफ्नो धर्म, संस्कृति रीतिरिवाज, परम्परा, चालचलनसमेत छोड्न थालेको देखिन्छन्। पञ्चायती राजनीतिले खोसेको पहिचान, त्यसपछिको २०४६/४७ को राजनीतिक परिवर्तनले ल्याएको चेतना, अझ त्यसमा पनि माओवादी आन्दोलनले बाँडेको पहिचानको राजनीतिले थामी जातिमा राजनीतिक चेत उजागर गरेको देखिन्छ। त्यसै चेतले दिएको चेतनाले गर्दा केही थामीहरूले भने जस्तोसुकै परिवर्तन भए पनि आफ्नो धरातल बिर्सनु हुँदैन भनेर आफ्नो भाषा धर्म, गीतिसङ्गीत, भेषभूषाजस्ता संस्कार र संस्कृतिको जगेर्ना गरिरहेका छन्। आफ्नो भेषभूषाको प्रयोग आदि विभिन्न संस्कारहरू आफ्ना पर्वहरूमा, कार्यक्रमहरूमा, संस्कारहरूमा भए पनि प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। यसरी राजनीतिक परिवर्तनले यो जातिमा सकारात्मक र नकारात्मक दुवै असर पुऱ्याएको देखिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- थामी, टहल (२०६१). *थामी समुदायको ऐतिहासिक चिनारी र संस्कार संस्कृति*. नेपाल थामी समाज।
- थामी, टहल (२०८०). *थामी जातिको पहिचानको आन्दोलन*. काठमाडौँ : प्रतिनिधिमूलक सामाजिक स
- नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (२०७२). *नेपाली बृहत् शब्दकोश*. काठमाडौँ : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान।
- नेपाल, वसन्तकुमार शर्मा (२०५८). *नेपाली शब्दसागर*. काठमाडौँ : भाभा पुस्तक भण्डार।
- पाण्डेय, मधुसुदन (२०६५). *नेपालका जनजातिहरू*. काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन।
- मानन्धर, राजेन्द्र (२०५७). 'दोलखाको थामीहरू आफूलाई यातिको सन्तान मान्छन्'. स्पेसटाइम दैनिक।
- शर्मा, नगेन्द्र (२०६३). *नेपाली जनजीवन*. ललितपुर : साभा प्रकाशन।

श्री ५ को सरकार (२०३१). *मेचीदेखि महाकाली*. (भाग १). काठमाडौं : सूचना विभाग ।

Miller,C.J. (1979). 'Faith-healers in the Himalayas: An investigation of traditional healers and their festivals in Dof]akha district of Nepal'. Centre for Nepal and Asian studies Tribhuvan University .

National Statistics Office. (2021). Cast/ethnicity report. [https:// censusnepal.cbs.gov. np/results/downof\]ads/cast-ethnicity](https://censusnepal.cbs.gov.np/results/downof]ads/cast-ethnicity); accessed July 12, 2024.

Shneiderman, S. (2015). *Rituals of ethnicity : Thangimi identities between Nepal and India*. University of Pennsylvania Press .

Turin, M.(2012). 'A Grammar of the Thangmi Language: With an ethnof]inguistic introduction to the speakers and their culture'. Brill .

स्रोत व्यक्तिहरू

१. टहल थामी, फोन अन्तर्वार्ता, २०८१ जेठ ९

२. डबल थामी, अन्तर्वार्ता, २०७५ जेठ १३

३. धनबहादुर थामी, अन्तर्वार्ता, २०७५ जेठ १३

४. भीमबहादुर थामी, अन्तर्वार्ता, २०७५ जेठ १२

५. राम ब. थामी, अन्तर्वार्ता, २०७५ जेठ १२

६. लालकृष्ण थामी, अन्तर्वार्ता, २०७५ जेठ १२